

ЗА ОНОМАСТИКАТА И УЧЕБНОТО СЪДЪРЖАНИЕ ПО РОДЕН ЕЗИК В УЧИЛИЩЕ (IV–VIII КЛАС)

Белчо Кръстев (ШУ "Константин Преславски")

В моето изказване ще споделя част от идеите ни във връзка с необходимостта от включване на ономастична информация в учебното съдържание по български език. Ще акцентирам най-вече на периода IV–VIII клас.

1. От какво е мотивирана предлаганата система?

Собствените имена са неразделни спътници на хората през целия им съзнателен живот. Трудно е да си представим текст от кой да е стил и жанр без имена. Те именно – личните и фамилните имена, прякорите, прозвищата, топонимите, хидронимите, ойконимите, зоонимите, космонимите, теонимите и пр., ни въвеждат в пространството и времето, правят общуването реално, конкретно, живо и делово...

Функцията на имената, както и на езика като цяло, е многостранна. Т. е. те служат не само за комуникация, а имат и познавателна, номинативна, диакретична, етична, естетическа, експресивна и ред още роли, свързани с формирането и изявиите на човешката личност. Името като неделимо от родния език е част от нашия личен, обществен, национален и културен живот.

Кой друг, ако не ЛИ, ФИ и РИ ни съединяват най-здраво с род, народ и отечество? Проприалната лексика отразява и взаимовръзката с други страни и народи. В нея има много етнически напластявания и др. Ономастичният фонд на всяка нация наред с всичко друго е и част от фолклора, етнологията, философията, етиката, поетиката и естетиката ѝ.

Нашият народ в дълголетната своя история е изковал и съхранил до ден днешен богата именна система, която е част от душев-

ността и духовността на българите. Както без РЕ е немислима национална идентичност, тъй също ако отнемем от тоя език дори само именната му система – то сътресенията ни като нация биха били катастрофални.

Поради това сме предупреждавани неведнъж от видни люде в различни моменти от историята си. Да припомним само финала на Войниковата “Криворазбрана цивилизация” от епохата на българския Ренесанс:

“Славно, честно и почтено
за младите в днешни времена е
да са държат у своето
прадедно народно име.

Да сме верни всеки случай
на народний си обичай:
чуждото за нас е странно,
че за други е скроено”.

Колко заветни и вечни са изречените слова! Как отговорно ангажират те и нас, съвременниците, които сме призвани в днешните “трудни” години да устоим и съхраним родните български традиции. В днешно време отварянето ни към света динамично променя и проприалната ни лексикална система.

Имената са безценен източник на научно познание. Те носят информация за материалната и духовната култура на народа ни, за историята на езика ни; те са мерило за речевата култура и т. н.

Училището, семейството, науката, всички културни институти и институции, цялото ни общество високоотговорно и активно следва да участва в запазването и продължаването на традицията.

2. Какво прави училището в тази насока? И по-конкретно отговаря ли днешното учебно съдържание по български език и литература на съвременните изисквания? Добиват ли учениците необходимите ономастични знания и умения? Формираме ли у тях методология и отношение? Мотивираме ли саморазвитието им? Ономастичната информация помага ли за изграждане у сегашния ученик на “ясно съзнание за национална идентичност”, както това е записано в държавните образователни изисквания

(стандартите) и за постигане на съответното “ниво на лингвистична социокултурна и комуникативна компетентност”?

Но... първо какво е състоянието по отношение на повдигнатия проблем в учебните програми и в някои от учебниците по роден (български) език? Това се опитахме да установим чрез контент анализ. (Проучихме учебното съдържание по български език в алтернативните учебници за IV, V, VI, VII и VIII клас. Главната ни цел бе да установим състоянието и да предложим идеи за обогатяване на това учебно съдържание с ономастична информация). Работихме със следните учебници:

А. Комарска, И. Русинов, Р. Дъбова, Е., изд. “Просвета”, 1991;

Б. Бояджиев, Т. Христова, Ив., Жобов, В. и др., изд. “Анубис”, 1994;

В. Димчев, К., Комарска, И. и др., изд. “Булвест”, 1994.

До какви основни изводи сме достигнали?

Тези изводи са главно в две посоки:

1. Относно състоянието на учебното съдържание по отношение на обема и качеството на видовете собствени имена, т. е. доколко, къде и как са включени те в учебниците по български език (IV–VIII клас).

2. Във връзка с лингвистичната информация (т. е. знанията и уменията за собствените имена и свързаните с тях понятия и термини), улесняваща пълноценното възприемане и изучаване на ономите.

Седемте изследвани учебника съдържат общо 2260 собствени имена, от които 301 са пряко (непосредствено) използвани от авторите в урочните статии или средно в един учебник се падат общо 323 имена, от които само 43 пряко използвани.¹

В учебника за VIII клас (на К. Димчев и колектив) отклонението от средноаритметичните данни е най-голямо: от 259-те собствени имена са ползвани пряко 71 (по-голямата част са преди всичко примери или илюстративен материал). След този учебник по процент на използваемост на имената се нарежда учебникът за V клас, където от общо 371 ономи пряко използваните са 54.

¹ Всички числени данни са взети от специализираната работа на Петър Павлов Петров, защитена в ШУ през 1995 г. Научен ръководител: доц. к.п.н. Белчо Кръстев. Консултант: гл. ас. Е. Иванова.

От всички видове собствени имена най-много са използвани антропонимите (общо 161 броя за всички учебници) и топонимите (110 броя). От средно за един учебник общо ползвани пряко 43 имена 30 са антропоними, 10 топоними и само 3 остават за други видове оними.

Най-голямо е видовото разнообразие в учебника за V (Б) клас на Т. Бояджиев и колектив (топоними, антропоними, зооними, космоними и хрононими). След него се нарежда учебникът V (А) клас на Комарска, Русинов и др.

Ономастичният материал, чието количество току-що посочихме, е ползван главно в урочните статии за “Видове съществителни имена”, “Имена”, “Значение на думата”, “Словообразуване”, “Как се образуват сложни думи” и др.

В останалите случаи (като изключим темата “Речев етикет”) употребата на собствени имена от авторите не е така пряко изразена. Тя се проявява преди всичко при упражненията във връзка с овладяване на фонетични, правописни и пунктуационни правила. (Вж. напр. в урочните статии “Звукове в българския език”, “Звукове и звукови промени”, “Как се отбелязват меките съгласни при писане”, “Употреба на препинателни знаци” и др.).

В повечето от урочните статии липсва разнообразие от хубави български лични имена. Срещат се по-често имена от чужд произход. С най-висока честотност са м. ЛИ Иван и Петър и производните им форми Ваньо, Петьо, Петя, Ваня и др. Опити за разчупване на тази схема забелязваме в по-нови учебници по български език, най-вече за I–V клас.

Никъде в анализираниите учебници не се откри лингвистична информация (знания) по ономастика (термини, понятия и др.), способстващи за пълноценното възприемане и усвояване на онимите в училище.

Като поставим и неподготвеността на голяма част от нашите учители да работят с тази материя, а също тъй оскъдната учебно-помощна литература по ономастика, виждаме, че наистина има какво да се прави в тази посока. Имат какво да правят учебниците, има какво да правят и учителите, и историците, и краеведите.

С какво конкретно предлагаме да се обогати учебното съдържание по български език (IV–VIII клас) по отношение на ономастичната информация? По понятни причини тук не е възможно

детайлно да разгърнем нашите идеи за системата. Това е направено в цитираната специализантска работа на Петър П. Павлов. Ще набележим в най-едър план основното.

Системата ономастична информация, която ще включим в учебното съдържание по РЕ, е с комплексен характер (включва знания, умения, навици, отношение, методология). Тя е интегрирана и се реализира не само чрез РЕЛО, а и чрез обучението по география, по история и по други учебни дисциплини. Съобразена е също тъй и с урочните теми, предвидени в новите учебни програми, а също и с Указанията и ДОИ (стандартите). Ето и част от конкретните ни предложения:

1. В IV клас при темата “Видове съществителни имена” да се включи минимум ономастична информация за особеностите на собствените имена, техния произход и спецификата им, отличаваща ги от нарицателните съществителни имена. Добре ще бъде, ако учениците добият представа и за някои от основните видове ономи.

2. В V клас акцентът пада върху словообразуването. Нужно е да запознаем учениците с основни словообразователни модели при ономите и с някои правописни особености при сложните именни названия.

Тъй че в периода IV–V клас акцентираме върху собствените имена като части на речта (класове, думи), но и поставяме основите (базата) за изучаване на имената и като ономастични единици.

В VI клас се задълбочават знанията на учениците за собствените имена като ономастични единици, като надграждаме върху изученото в IV–V клас. Добре е шестокласниците да добият знания за ономастиката като наука за собствените имена, като акцентът се постави върху топонимията и антропонимията. Да се осмисли необходимостта от запознаване с историята, произхода и етимологията на старинни наши и чужди собствени имена, носещи богата информация (напр. имената на нашите планини, на големи реки, на стари български селища, на забележителни археологически и др. обекти и др.).

В VII клас се работи целенасочено за усвояване на функционално-стилистичните аспекти при употребата на имената в разнообразна в жанрово и стилово отношение устна и писмена реч. Необходимо е учениците да се информират за експресивността на имената и функционирането им в обиходната (битова) реч, при

официално-деловите отношения, в публицистиката, в научните и в художествените текстове.

Важно място следва да се отдели и на уменията – другата съставка на учебното съдържание. Тези умения се постигат със системата от упражнения, включващи и задачи по стилистика.

Нужно е упражненията да са достатъчни по количество, по възможност по-разнообразни, т. е. да има такива, които да помагат на учениците за овладяване на ономастичната информация (напр. упражнения за разпознаване, за овладяване на правила, за анализ и др.) и упражнения за прилагането на знанията и уменията за имената в устната и писмената речева практика. За пестене на време и за по-висока ефективност съществено място е необходимо да отделим на комплексните (синтетични) упражнения. Учениците да извършват редакционни, трансформативни, конструктивни и др. видове дейности, развиващи не само репродуктивните и рецептивните, а и продуктивните им (творчески) умения.

Важно е също тъй да поставяме учениците в разнообразни ситуации, да изпълняват различни социални роли, да решават проблеми, свързани с настоящи и бъдещи изяви. Особено добре се приемат занимателността и игровите елементи – методи и похвати, за които ономастичният материал дава твърде широко поле за изява.

(Спестяваме тук примерите поради ограниченото време. Емпиричният материал, който сме събрали, е доста обемен; голяма част от него е свързана с провеждан от нас експеримент в училище).

Много съществен момент е подборът на текстовете, на системата от комуникативно-речеви ситуации и на задачите, които поставяме на учениците. Чрез тях се осъществява най-добре между-предметната връзка и “отварянето” на обучението към изкуството, науката, техниката и пр. При текстовата работа учениците повишават не само езиковата си култура. Те добиват знания от различни области; свързват се със събития, станали и ставащи из българските земи и по света; научават за произхода и значението на имена, свързани с различни явления, епохи, цивилизации и др. Също тъй чрез текстовата работа и включването в разнообразни комуникативни ситуации обучаваните добиват практически умения, нужни им за усвояване на по-задълбочени знания по отделните

училищни дисциплини и умения, свързани с обществени, културни и др. изяви.

Чрез анализите и разборите се овладява метаезикът на езиковата наука, формират се също тъй и умения за саморазвитие и самообучение (напр. като се ползват алгоритмични модели, речници, енциклопедии, карти и др. справочна литература).

И тъй, спряхме се само на един проблем, свързан с ономастиката в съвременното българско училище. Убедени сме, че ако обогатим учебното съдържание с ономастична информация, то неминуемо ще подпомогнем цялостното развитие на учениковата личност, ще допринесем за утвърждаването на нейния мироглед, на нейните човешки, граждански и национални позиции. Ще помогнем и за съхраняването на нашите дълголетни традиции.